

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO IDĖJA DOKUMENTUOSE¹

Fundamentalaus dokumentų rinkinio apie Lietuvos valstybės atkūrimą 1914–1918 metais pasirodymas yra vienas iš nedaugelio pozityvių Valstybės šimtmečio paminėjimo ženklų. Knygoje įamžintas Lietuvos valstybės Tėvų kūrėjų palikimas, liudijantis, kokiomis sudėtingomis sąlygomis, koku pasiaukojamu darbu buvo brandinama, ginama ir įgyvendinama Lietuvos valstybės idėja.

Dokumentų rinkinys sudarytojų – ambasadoriaus ypatingiems pavedimams, profesoriaus Alfonso Eidinto ir profesoriaus Raimundo Lopatos – 1988 metais pradėtų darbų tęsa². Jame Lietuvos valstybės idėjos ir valstybės atkūrimo darbų panorama atskleidžiama 125 Lietuvos Tarybos (Lietuvos Valstybės Taryba – nuo 1918 m. liepos 11 d.) ir 64 Lietuvos Tarybos prezidiumo protokoluose.

Išplėstas chronologinis laikotarpis (1914–1920 m.) leidžia jame sutalpinti ne tik Lietuvos Tarybos protokolus, bet ir ankstyviausius lietuvių politinių siekių dokumentinius paliudijimus (Dokumentas Nr. 1 „Gintarinė deklaracija“, 1914 m. rugjūčio 22 d.; Dokumentas Nr. 7 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Konfederacijos Universalas, 1915 m. gruodis), brėžusius autonomiņ Lietuvos statusą Rusijos ar istorinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės erdvėje.

¹ *Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*, sud. Alfonsas Eidintas ir Raimundas Lopata, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017. 815 p.

² *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, sud. Alfonsas Eidintas ir Raimundas Lopata, Vilnius: Mokslo, 1991; Alfonsas Eidintas, Raimundas Lopata, „Lietuvos Tarybos Prezidiumo 1918 m. protokolai“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1990, Vilnius, p. 101–139.

Politine ir teisine kalba atskleidžiami lietuvių politiniai apsisprendimai projektuoti tautinę Lietuvos nepriklausomą valstybę jos etnografinėse ribose. Pirmasis šį lūžinį momentą žymintis dokumentas buvo 1916 m. kovo pabaigoje–balandžio pradžioje platintas atsišaukimas „Lietuviai“. Jame skelbiama: „Uždekime dvasioje liuosos, nepriklausomos Lietuvos obalsį ir jo vardu vienybėje kietai kits kitą remkime!“ (p. 43). Ši politinė gairė išliko svarbiausia keičiantis geopolitinėms aplinkybėms ir atsiradus sąlygoms 1917 m. rugsėjo 18–22 d. sušaukti Lietuvių konferenciją. Konferencijos metu buvo priimta politinė programa ir jai įgyvendinti išrinkta Lietuvos Taryba (Dokumentai Nr. 26, 27, 28). Lietuvos Tarybai pavyko pasinaudoti prieštaravimais tarp Vokietijos karinės bei civilinės vadovybių (Dokumentai Nr. 35, 36) ir tarptautine padėtimi po Rusijoje įvykusio bolševikų perversmo ir 1918 m. vasario 16 d. Aktu įteisinti Lietuvos valstybingumą (Dokumentas Nr. 38).

Svarbią rinkinio dalį sudaro dokumentai apie svetur gyvenančių lietuvių įsitraukimą į politinę veiklą ir finansinę paramą Lietuvos reikalui (politikos centrų susiformavimas ir konferencijų Lozanoje, Petrograde, Stokholme, Berne rezoliucijos). Pirmosios lietuvių konferencijos Berne, vykusios 1916 m. kovo 1–5 d., rezoliucijoje pabrėžiama: „Lietuvių tauta niekad nebuvo nustojusi reikalauti savo nepriklausomybės grąžinimo; ji turinti savo tautinę individualybę, originalinę amžių kultūrą ir atskirą politinį organizmą“ (Dokumentas Nr. 11).

Skaitytoją turėtų sudominti dokumentai, kuriuose diskutuojama dėl „konjunktūrinių“ valstybingumo atkūrimo variantų – monarchinės Lietuvos projektai (Dokumentai Nr. 47, 50), ir mažiau žinomi Lietuvos valstybės Laikiniųjų Konstitucijų pamatiniai dėsniai (Dokumentai Nr. 60, 70).

Dokumentų rinkinys užbaigiamas Steigiamajame Seime 1920 m. gegužės 15 d. priimta rezoliucija dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, galutinai įkūnijusia Lietuvos valstybės idėją (Dokumentas Nr. 72). Lietuvos Respublika tapo suverenia valstybe, turinčia tautos išrinktą parlamentą ir jo patvirtintą vyriausybę. Su Steigiamuoju

Seimu užbaigtas Lietuvos Valstybės Tarybos vadovavimo atkuriant valstybę laikotarpis.

Dokumentų įvairovėje skaitytojui neeis paklusti išsamus leidinio sudarytojų įvadinis straipsnis „Lietuvos valstybės atkūrimo vizijos, planai ir lietuvių veiksmai“, nuorodos ir paaiškinimai. „Įvade“ leidinio sudarytojai konceptualizuoja ir įkontekstina Lietuvos valstybės atkūrimo vyksmą, kelia klausimus, kuriais šiandien diskutuoja istorikai: 1) ar 1918 metų valstybė buvo atkurta, ar sukurta kaip naujas, tik tautų apsisprendimu besiremiantis, etnopolitinis darinys?; 2) ar vidinis ryžtas bei valia, ar tarptautinės aplinkybės buvo lemiami siekiant nepriklausomybės?; 3) ar apskritai „Lietuvos nepriklausomybė buvo visiškai nedvejotina pergalė?“ (p. 31).

Dokumentai liudija, kad lietuviai diskusijose dėl valstybės „atkūrimo“ ar naujos steigimo suvokė, jog, siekiant gauti valstybinį Vakarų pripažinimą, nepakaks remtis tik tautų apsisprendimo principu. Apeliuota ir į istorinį, kultūrinį paveldą bei valstybingumo tradicijas. Dėl vidinių ar išorinių sąlygų pirmenybės nuosekli dokumentų analizė skaitytoją ves prie išvados, kad jei ne lietuvių politinio elito ryžtingas apsisprendimas ir gebėjimas „mokėti įspėti momentą savo siekimams įvykinti“ (p. 186), nepriklausomybė vargiai ar būtų laimėta. Galiausiai dėl trečiojo klausimo, kuriuo iki šiol diskutuojama, – ar lietuvių politikų iškeltas etnografinis ir bendros kultūros principas atkuriant valstybę buvęs vienintelis teisingas pasirinkimas? Ar buvę jam alternatyvų, plečiant Lietuvos valstybės teritoriją (pavyzdžiui, Juozo Gabrio-Paršaičio planas turėti Lietuvą, kurios gyventojų būtų 15 milijonų), ar priimant Varšuvos ir kitų Europos valstybių siūlomus unijinius ir federalistinius projektus (Hymanso projektai)? Tikėkimės, jog skaitytojas, nuosekliai įsigilinęs į paskelbtus Lietuvos valstybės atkūrimo dokumentus, gebės rasti atsakymus į šiuos ir daugelį kitų klausimų.

Čia tiktų pastebėjimas, kad atsakymų paieška būtų parankesnė turint ne tik chronologinę dokumentų seką, bet ir tematinį sudėliojimą. Juo labiau kad įvade bent keletas temų konceptualizuotos (pa-

vyzdžiui, Lietuvos teritorijos, santykių su kaimynais, politinių centrų užsienyje veikla ir kt.).

Leidinyje iliustruotas istorinėmis nuotraukomis, žemėlapiais, dokumentų faksimilėmis, tarp jų ir profesoriaus Liudo Mažylio ras-
to Vasario 16 d. nutarimo faksimile. Leidinyje atkuriamos Vasario
16-osios akto pasirašymo ir notifikacinių dokumentų įteikimo Vokie-
tijos vadovybei detalės (p. 64–68).

Ši knyga yra puiki dovana Lietuvos valstybės atkūrimo šimt-
mečiui. Tai leidinys, atskleidžiantis Valstybės Tėvų kūrėjų siekius,
kasdienius rūpesčius, gebėjimą juose nepamesti Valstybės idėjos. Ši
knyga leis skaitytojui abstrakčius teiginius apie Lietuvos valstybės
atkūrimą papildyti gyvo turinio, autentiškų Valstybės Tėvų kūrėjų
liudijimų. Tai – įpareigojimas naujoms kartoms sergėti ir ginti Lietu-
vos valstybės idėją ir Tėvų kūrėjų atminimą.

ALGIMANTAS JANKAUSKAS

Vilniaus universitetas,
Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas